

100. Yılında
Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti

Yamulki Paşa'nın
Simko ile Görüşme Notları

Kürt Tarihi

Sayı: 36 • Nisan-Mayıs-Haziran 2019 • Fiyat: 15 ₺

Kürtler Tarihle, Tarih Kürtlerle Buluşuyor

DOSYA

ROJHILAT

DR. VEysel BAŞCI:
"ROJHILAT'TAKİ SON BÖLGESEL İKTİDAR,
HEWRAMAN KÜRT SULTANLIĞIDIR!"

HAMDULLAH MÜSTEVFİ'NİN *KÜRDİSTAN* HARİTASI

NÊRÎTA DÎROKNÛSÎYA ERDELANÊ
KURTEDÎROKA MÎREKTÎYA ERDELANÊ

HASANVEYHÎLER VE ANNÂZÎLER

ZEND HANEDANLIĞI

ROJHILAT'TAN ÜÇ PORTRE

Kürdistan'a dair Türkçe literatürde *Bakur*, *Başur* ve *Rojava* az çok bilinir, iyi kötü tanınır. *Rojhilat*'a, İran Kürdistanı'na gelince durum farklı malum. Mehabad vesilesiyle biraz bilinir olmakla beraber, *Rojhilat*'ın Kürdistan tarihindeki yerine ve bugünkü haline dair Türkçe malumat maalesef çok değil. *Kürt Tarihi*'nin bu sayıdaki dosyası Kürdistan'ın bu az bilinen kısmına, *Rojhilat*'a dair.

Mutlu Can'ın hazırladığı *Rojhilat* dosyası İran Kürdistanı'na dair literatüre epey vakıf olan Veysel Başçı'yla yapılan etraflı bir mülakatla başlıyor. Veysel Başçı, Mutlu Can'a verdiği mülakatta, *Rojhilat* tarihinin ana uğraklarını İran genel tarihiyle bağlantısı içerisinde resmediyor. Dosyanın ikinci yazısı Ferheng Cihanbağ'ın. Cihanbağ'ın *Kürt Tarihi* için Farsça yazdığı ve M. Akif Koç tarafından Türkçeye çevrilen yazısı 'tarihte ilk Kürdistan haritasına' ışık tutuyor. Cafer Açar'ın "Nêrîta Dîrokênûsîya Erdelanê" adlı Kürtçe yazısı ise Erdelan Beyliği'ne dair etraflı bir değerlendirme sunuyor. Dosyada İran Kürdistanı'nda hüküm süren Kürt hanedanlıklarıyla ilgili de iki yazı yer alıyor. Bu yazıların ilkinde, Seyfettin Çetin *Rojhilat*'ta kurulmuş ilk dönem Kürt hanedanlıklarından Hasanveyhiler ve Annâzîler'i konu ediniyor. Eral Ceylan da 18. yüzyılın bir kısmında İran'ın neredeyse bütününi yöneten Zend Hanedanlığı'nı inceliyor. Dosyanın son yazısında Sinan Çakar İran Kürtlerinden üç önemli ismi, Reşid Yaseini, Ebul Kasım Lahuti ve İbrahim Yunusî'yi tanıtıyor. *Rojhilat* dosyasında bir de kitap tanıtımı var. Nevzat Keleş'in *Şeddâdîler, Ortaçağ'da Bir Kürt Hanedanı (951-1199)* adlı kitabını Ömer İm tanıtıyor.

36. sayıda iki de dosya harici yazı var. Yazıların ilki İran Kürdistanı'nın önemli simalarından Simko'yla yapılan bir görüşmeyle ilgili olduğundan dosyanın bir parçası olarak da okunabilir. Bir dönem Osmanlı ordusunda görev yapmış Süleymaniyeli Mustafa Yamulki'nin 1921'de Simko'yla yaptığı görüşmeye dair izlenimlerini de içeren mektubunu Ziya Avcı yayına hazırladı. Avcı'nın Soranice'den Kurmanci'ye tercüme ettiği mektubu Muhammet Gözütok Türkçeleştirdi. Bu sayının son yazısı *Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti*'yle ilgili. Zehra Ayman, Rohat Alakom'un *Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti (1919)* adlı kitabını toplumsal cinsiyet, milliyetçilik ve tarihçilik gibi önemli meselelerle ilişkilendirerek değerlendiriyor.

37. sayıda buluşmak üzere...

MESUT YEĞEN

Kürt Tarihi

YAYIN KURULU

Hayrullah Acar, Abdurrahman Adak, Aziz Adıgüzel, Ahmet Aliş, Ahmet Hamdi Akkaya, Alişan Akpınar, Ahmet Serdar Aktürk, Rohat Alakom, Seda Altuğ, Ruşen Arslan, Aziz Aşan, Sabri Ateş, Metin Atmaca, Bilgin Ayata, Delal Aydın, Yavuz Aykan, Yılmaz Bağlar, Dardjane Bajalan, Mehmet Bayrak, Nazan Bedirhanoglu, İsmail Beşikçi, Naif Bezwan, Bülent Bilmez, Hamit Bozarslan, Serhat Bozkurt, Martin van Bruinessen, Celilê Celil, Ercan Çağlayan, Süleyman Çevik, Cuma Çiçek, Rahman Dağ, Mehmet Demirtaş, Şerif Derince, Vecdi Demir, Namık K. Dinç, Tarık Ziya Ekinci, Dara Elhüseyni, Özlem Galip, Ayhan Geverî, Azat Zana Gündoğan, Nilay Özok-Gündoğan, Veysel Güneş, Sinan Hakan, Murat İssi, Fehim Işık, Sever Işık, Joost Jongerden, Ahmet Kardam, Cansu Kılıncarslan, Hans-Lukas Kieser, Janet Klein), Naci Kutlay, Robert Olson, Ergin Öpengin, Kawa Nemir, Aysel Kazıcı Özalp, Davut Özalp, Abdurrahim Özmen, Hakan Özoglu, Hişyar Özsoy, Zozan Pehlihan, Cafer Sarıkaya, Mesut Serfiraz, Kamal Soleimani, Murat Şen, Birgül Açıkıldız Şengül, Serap Rukun Şengül, Serdar Şengül, Sami Tan, Jordi Tejel, Uğur Ümit Üngör, Abbas Vali, Seid Verroj, Sedat Ulugana, Nicole Watts, Kadri Yıldırım, Clemence Scalbert-Yücel, Müfit Yüksel, Welat Zeydanlıoğlu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mesut Yeğen

SAHİBİ VE SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

İBTV İsmail Beşikçi Vakfı -
Roni Basın Yayın Tanıtım
İSMAIL BEŞİKÇİ
VAKFI Diş Ticaret LTD. ŞTİ adına
FUAT KUMRUASLAN

İLETİŞİM ADRESİ

Kuloğlu Mah. İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok. No: 21/3
BeYOğLU / İSTANBUL
Tel: 0212 245 81 43 - GSM: 0 541 391 81 49
E-mail: kurttarihi2017@gmail.com

DERGİ VE KAPAK TASARIMI

Şemal Medya Tasarım Ofisi
E-mail: semalmedya@gmail.com

BASKI

Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Sti.
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Caddesi
No: 9/2 Beylikdüzü / İSTANBUL
Tel: 0212 875 48 86

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın

ISSN

2147-2491

SAYI: 36 TARİH: Nisan-Mayıs-Haziran 2019

ABONELİK (Tel: 90 541 391 81 49)

Yıllık Abonelik Bedeli Yurtiçi 60 TL., Yurtdışı 60 EURO
Roni Basın Yayın Tanıtım Diş Tic. Ltd. Şti.
Türkiye İş Bankası Çarşı Kadıköy Şubesi:
IBAN: TR06 0006 4000 0011 1871 5050 00
PTT Hesap No: 14085431

Kürt Tarihi Dergisi'nin bu sayısını
Institut Kurde de Paris'in
katkılarıyla yayımlanmıştır.

04 100. YILINDA KÜRD KADINLARI TEÂLİ CEMIYETİ

ZEHRA AYMAN

12 DOSYA ROJHILAT

14 DR. VEYSEL BAŞÇI: "ROJHILAT'TAKİ SON BÖLGESEL İKTİDAR, HEWRAMAN KÜRT SULTANLIĞIDIR!"

SÖYLEŞİ: MUTLU CAN

22 HAMDULLAH MÜSTEVFİ'NİN KÜRDİSTAN HARİTASINA DAİR BİR DEĞERLENDİRME

FERHENG CİHANBAĞ

28 NÊRÎTA DÎROKNÛSÎYA ERDELANÊ KURTEDÎROKA MÎREKTÎYA ERDELANÊ

CAFER AÇAR

34 HASANVEYHİLER VE ANNÂZİLER

SEYFETTİN ÇETİN

44 ZEND HANEDANLIĞI

ERAL CEYLAN

50 ROJHILAT'TAN ÜÇ PORTRE

SİNAN ÇAKAR

54 ŞEDDÂDÎLER, ORTAÇAĞ'DA BİR KÜRT HANEDANI

ÖMER İM

56 YAMULKİ PAŞA'NIN SİMKO İLE GÖRÜŞME NOTLARI

ZİYA AVCI

04

DOSYA

14 55

نێرێتا دێرۆکنۆسییا Erdelanê
کوردێدێروکا میرهکتییا
Erdelanê
Cafer Açar

28

34

100. YILINDA KÜRD KADINLARI TEÂLİ CEMİYETİ

▼
Kürd Kadınları
Teâli Cemiyeti'nin
başkanı
Emine Hamm.

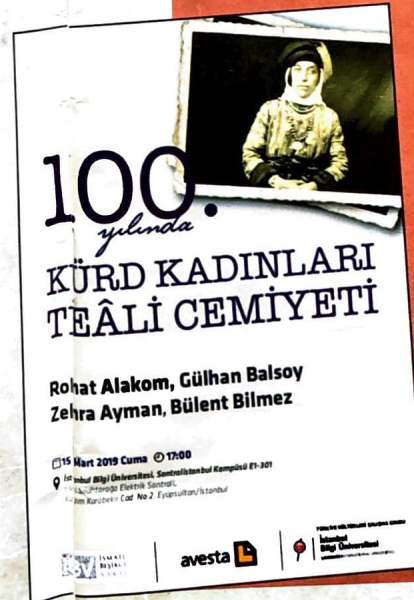
Rohat Alakom'un Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti hakkındaki araştırması, kitap olarak yayımlansa da, kendisi araştırmasını mütemadiyen sürdüren bir yapıya sahiptir. Çünkü, özellikle, egemen olmayan etnisiteler, kadınlar ve alt grupları/sınıfları araştırma nesnesi yaparken, temel verilere ulaşabilmenin bile zor olduğu bu durumda, bitmiş bir araştırmanın lüks olduğunu ve tarihsel tüm hakikatlerine ulaşmanın uzun yıllar alabileceğini çok defa deneyimlemiştir.

ZEHRA AYMAN

Kürd kadınlarının ilk örgütlenmesi olarak kabul edilen, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti, bu yıl 100. yaşına girdi. Araştırmacı-yazar Rohat Alakom'un *Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti (1919)* başlıklı kitabı da geçtiğimiz Mart ayında yayımlandı. Hem Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin 100. Yılı, hem de Alakom'un

yeni kitabı vesilesiyle, 15 Mart'ta, Avesta Yayınları, Bilgi Üniversitesi ve İsmail Beşikçi Vakfı'nın işbirliğiyle İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde bir panel düzenlendi. Panele katılmayan Rohat Alakom'un gönderdiği konuşma metni, Avesta Yayınları sahibi Abdullah Keskin tarafından sunuldu. Alakom'un sunumunda, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'ni ve onu konu edinen kitabını tanıtan bilgiler yanında, 20. yüzyılda, Kürdistan coğrafyasında, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nden sonra kurulan ilk kadın örgütleri hakkında daha detaylı bilgiler yer alıyordu. Diğer panelistler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih bölümü öğretim üyeleri Doç. Dr. Gülhan Balsoy, Doç. Dr. Bülent Bilmez ile bendim. Gülhan Balsoy konuşmasında, Alakom'un yeni kitabının, Osmanlı dönemi kadın hareketleriyle ilgili araştırmalarda da gerekli ilgiyi görmemiş bulunan Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'ni görünürleştirme bakımından çok kıymetli olduğunu vurguladı. Eril bir karakter arzeden tarihyazını

çinde kadın ve toplumsal cinsiyet tarihinin hakettiği yeri bulmadığını da vurgulayan Balsoy, Alakom'un araştırmasının bu açıdan da önemine dikkat çekti. Ayrıca, erken 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli etnisitelerden kadınların kendi kadın örgütlerini de kurduklarını ve Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'ni de bu bağlama oturtmanın mümkün olduğunu belirtti. Bülent Bilmez de, Cemiyet'in kurulduğu konjoktürün Kürtler ve Osmanlı İmparatorluğu açısından ayırıcı özelliklerini anlattı. Bu bağlamda, Kürd Teâli Cemiyeti gibi Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin de I. Dünya Savaşı sonrasındaki iktidar boşluğunda ortaya çıkabilmesine dikkat çekti. Bilmez, ayrıca, Alakom'un araştırmasının farklı ülkelerdeki verilere ulaşma zorlukları nedeniyle pek çok eksikliğin olduğu bu alanda, çok önemli bir boşluğu doldurduğunu belirtti. Bahsi geçen paneldeki, kendi sunumunu ise, kısaltıp yeniden düzenlenmiş haliyle paylaşıyoruz.

Rohat Alakom, yeni kitabıyla, bilinen ilk Kürt kadın örgütlenmesi olduğu halde, varlığı bile 1980'li yıllarda kesinleşen Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti hakkındaki araştırmasını daha da genişleterek okuyucuya sunmuş oldu. Kitabın içeriği ve katkılarını ana hatlarıyla değerlendireceğim yazıda, Alakom'un araştırmacılığıyla ilgili de, kısa bir değerlendirme yapacağım. Ardından, kitaptan ilham alarak, *Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti*'nin kapatılmasını izleyen yıllarda, Kürt kadın hareketi ve tarihini, tarihsel süreklilik ve kopuşları görmeye çalışarak kabaca değerlendirmeye; örnekler de sunarak, tarihyazımı açısından bazı önerilerde bulunmaya çalışacağım.

Türkiye'de, resmi tarih söylemlerine uygun olmadığı için, gizli tutulup dışarda bırakılan, tahrif edilen, hatta yok edilen çok sayıda tarihsel belge olduğu, bu belgelerin bir bir ortaya çıkmaya başlamasıyla kesinleşmiş görünmektedir. Bir tarih araştırmacısı, 1920'lerde Cumhuriyet hükümetinin Kürt politikasına dair önemli belgelerden birini çöpten kurtardığını anlattığında, bilinmesi istenmeyen belki de çok sayıda belge olduğuyla; bunlara ulaşmanın engellenmesi ve zorluklarıyla yüzleşiriz. Rohat Alakom, 40 senedir diasporada bulunduğu halde, bir yandan bahsettiğim zorlu araştırma ortamında bulunmayı sürdürmüş, diğer yandan, orada olmayı farklı ülkelerde bulunan, farklı dillerde yazılan, Kürtler hakkındaki konu ve kaynaklara ulaşma avantajına dönüştürebilmiştir. Alakom'un panele gönderdiği sunumunda gördüğümüz gibi,

Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti hakkındaki araştırması, kitap olarak yayımlansa da, kendisi araştırmasını mütemadiyen sürdüren bir yapıya sahiptir. Çünkü, özellikle, egemen olmayan etnisiteler, kadınlar ve alt grupları/sınıfları araştırma nesnesi yaparken, temel verilere ulaşabilmenin bile zor olduğu bu durumda, bitmiş bir araştırmanın lüks olduğunu ve tarihsel tüm hakikatlerine ulaşmanın uzun yıllar alabileceğini çok defa deneyimlemiştir. Öte yandan, Kürt tarihi gibi, bu derneğin bulgulanması hikâyesinde izlediğimiz üzere, Kürt kadın çalışmaları da, iktidar müdahaleleri, imkânsızlık, ilgisizlik; farklı dillerdeki verilerin tercümesi ve biraraya getirilmesi, farklı ulus-devletlerdeki Kürt ve Kürdistan tarihi havuzuyla kopukluk gibi sorunlarla uğraşmaktadır. Bu nedenlerle de, "bilinmezlerle dolu" bir alanda, araştırmaların artması, sınır-ötesi daha çok araştırma, kaynak alışverişi ve tercüme gibi farklı türden çabalar gerektirmektedir. Bunun emek yoğun bir süreç olduğu ve maddi imkânlar gerektirdiğini ise söylemeye bile gerek yoktur. Gördüğüm kadarıyla, bu gerçeklikler, hem genel olarak tarih ve sosyal bilimlerde, hem de Kürd çalışmaları içinde yer alan akademisyenler arasında ampirik veri araştırması yapmaktan uzak durmaya yol açıyor. Böylece, yanlışlık ve eksiklikler de içerebilen nicel ve nitel verilerle benzer analizler yapma kısır döngüsü yaşıyoruz. Halbuki, Alakom'un, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti hakkındaki temel verileri çoğaltıp, mevcut olanlarda düzeltmeler yaptığı, özellikle de Cemiyet'e

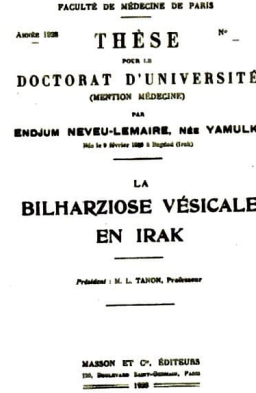
ilişkili olabilecek kadınların biyografileri ve öznel deneyimlerini öne çıkardığı söz konusu kitabında gördüğümüz gibi, tarihsel analizleri genişletecek ve belki de karmaşıklaştıracak saha araştırmaları elzemdir.

Rohat Alakom, Osmanlı kadın hareketi bağlamında da çoklukla ilgi görmeyen Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti hakkında, yıllardır adım adım sürdürdüğü saha araştırmasını genişletmiş, doğru bilgiler oluşturmak için karşılaştırmalı veri analizleriyle azami çaba harcayarak nihai olarak ansiklopedik bir kaynak yaratmıştır. Bununla, hem mevcut egemen tarihyazımlarına, hem de Kürt kadınları ve Kürtler hakkında araştırma yapmanın zorluk ve engellerine çeşitli müdahalelerde bulunmuştur. Böylece, hem Cemiyet ile ilgili literatüre, hem de genel olarak Kürt kadın hareketi, Osmanlı kadın hareketi, Kürt ve Osmanlı-Türkiye tarihi ile kadın ve toplumsal cinsiyet tarihine katkıda bulunmuştur. İlaveten, çalışmada, sadece Kürdolojisi ve Kürt ve Kürdistan çalışmalarını değil, Osmanlı-Türkiye, Ortadoğu ve Avrupa tarihçiliğini de beslemektedir.

Şimdi, deneyimli araştırmacının kitabının tarihyazımına katkılarında, ana hatlarıyla bahsetmek istiyorum. Bununla bağlantılı olarak önce bir araştırma deneyiminden sözedeceğim. Doktora eğitimimin başında, erken 20. yüzyıl'da, toplumsal cinsiyetin Kürt milliyetçi söyleminde nasıl inşa edildiğine ve Kürt kadın hareketinin pozisyonuna dair bir araştırma projesi hazırlamıştım. Bu sırada, Osmanlı'nın sürgün siyasetine uğrayan İstanbul'daki üst sınıf, ayân ve yüksek bürokrat

Encum Yamulki'nin 1928 yılında tıp alanında Fransa'da hazırladığı doktora tezinin kapağı.

Kaynak: Rohat Alakom Arşivi

ailelelerinden gelen aydın Kürt erkeklerinin konuya dair seslerinin, günümüze daha çok ulaştığı ben de gözlemlemiştim. Ancak, Kürd Teâli Cemiyeti'nde veya değil, bu dönemde izlerini saptadığımız, kendini Kürt veya Osmanlı-Kürt olarak tanımlayan kadınların, milliyetçi söylemleri de dahil, seslerini, pozisyonlarını ve oynadıkları rolleri anlamak ve analiz etmek peşindeydim. Oysa ki, Cemiyet aktivisti Encum Yamulki'nin, Cemiyet'in 20 Haziran 1919 yılında gerçekleşen 100 yıl önceki resmi açılışındaki kısa konuşması dışında, bu konuda, çeşitli yanlışlıklarla da malul-tarihsel veri azdı veya büyük ihtimalle bir yerde bulunmayı; biraraya getirilmeyi bekliyordum. Alakom, işte bu kitapta, milliyetçi ve modernleşmecilerle, Kürd kadınlığı inşası çabasında olan siyasi aktivist veya entelektüel Kürt

erkeklerinin sesleriyle yetinmeden, farklı dillerde çeşitli kaynaklar arasında çapraz yolluluklar yapıyor. Nihai olarak, Gülhan Balsoy'un da bahsi geçen panelde dikkat çektiği gibi, Kürt kadınlarının kendi ses ve hikâyelerini, doğru verilerle görünürleştirme çabasına çok anlamlı katkılar sunuyor. Üste-

lik, bunun yapılabileceğine dair karamsarlığımızı etkili şekilde kırıyor.

Örneğin, kitapta, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin yöneticisi olması muhtemel Encum Yamulki ve başkanı seçildiğini kitaptan öğrendiğimiz Emine hanım gibi öncü kadınlar hak-

Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin aktivistlerinden Encum Yamulki.

Resim: Nevin Güngör Reşan

Mustafa Yamulki'nin kızı Zehra Yamulki, sonraları meşhur olan 1918 doğumlu akademisyen kızı Nesrine Edibe ile birlikte. (Fotoğraf İstanbul'da çekilmiştir.)

kında farklı bilgilerle karşılaşırız. Emine hanımın, 1920'de yapılan Sevr görüşmelerinde de Kürdleri temsil eden Osmanlı bürokratu Şerif Paşa'nın eşi olma kimliğinin ötesinde (ki bazı kaynaklarda, yanlış olarak, adının Leyla diye geçmesi söz konusu), Avrupa kadın hareketiyle işbirliği içinde neler yaptığı ve de feminist taraflarına ilişkin yeni bir veri havuzundan süzülmuş bilgiler okuyoruz. Bi-

razdan, daha detaylı değineceğim üzere, Cemiyet mensubu olma ihtimali yüksek, üst sınıf ve de politik Kürt ailelerinden diğer kadınların sonraki yıllardaki deneyimlerine dair de, zorlukla bulunduğu göze çarpan veriler görüyoruz. Ayrıca, Encum ve Emine hanım dışında adları henüz tespit edilememiş diğer dokuz Cemiyet yönetim kurulu üyesini, Cemiyet üyelerini, dolayısıyla dönemin kendini

Kürtlülük tanımlayan aktif kadınlarını, araştırmacının detaylı bir incelemeyle bulgulamaya çalıştığına tanık oluyoruz.

Bu çabanın, sonuçlar verdiği görmek de mümkün. Zirâ, 1919 tarihselliğinde daha belirgin bir ulusçulukla ortaya çıkan Kürdistan Teâli Cemiyeti, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'ni de şemsiyesi altına alan bir üst örgütlenmedir. Kürdistan Teâli Cemiyeti'nde etkin olan Yamulki, Handanzade, Babanzade, Bedirxani ve Zapsu ailelerinden kadınların Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nde de yer aldığı söylemek hakikati yansıtır kanımca da. Zirâ, Encum Yamulki ve Emine Hanım yanında, Mustafa Yamulki'nin eşi Safiye, diğer kızı Zehra ve gelini Güzide Hanım Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin aslı veya doğal üyeleridir. Bedirxanilerden Mes'adet, Meziyet ve Fahriye gibi, Osmanlı üst kimliği savunulan feminist gazete *Kadınlar Dünyası*'nda kadınlık halleri ve kadın hakları gibi konularda yazılan yayımlanan kadınların yer almış olmaları güçlü bir olasılıktır. Araştırmacı Alakom'un, tüm bu kadınların Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'yle bağımlı daha vurgulu ve inandırıcı şekilde görünürleştiği çabası, yaşamlarına dair bulgularla ilgili yeni detaylar sayesinde oluyor. Bu da, haliyle, tarihin görünmeyen öznelerinin yaşamları ve öznelliklerine dair karanlıkta kalan sayfaların belirmesini beraberinde getiriyor.

Rohat Alakom'un araştırma kitabının bir diğer çok önemli katkısı, sadece internet yoluyla değil, ciddi akademik çalışmalarda da zincirleme olarak tekrar edilen maddi hatalara ve bilgi kirliliğine yaptığı yerinde

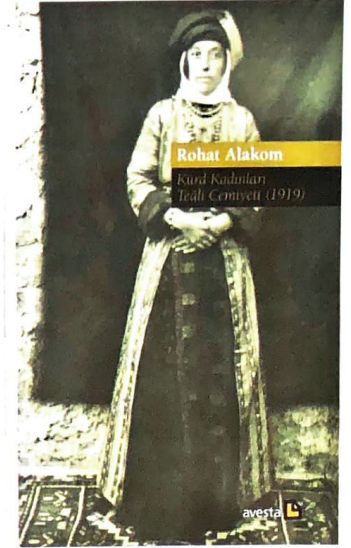
müdahaledir. Alakom, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin isminden, Encum Yamulki ve Emine Hanımın adına, kişi ve kaynak isimlerindeki yanlışları da tek tek tespit edip, üzerinde uzlaşılı bulunan tüm ampirik bilgileri süzgeçten geçirerek biraraya getirmiş. Dolayısıyla, kitabı, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'yle ilgili, şimdiye dek ortaya çıkmış en doğru bilgileri içeren araştırma da oluyor. Son olarak, üstünde durulması gereken temel bir katkı da, tarihte bilinen ilk Kürt kadın örgütlenmesinin tüzüğüne tüm maddelerini içeren Kürtçe ve yeni Türkçe çevirilerini, ancak 100 yıl sonra bu kitaptan okuyabilmemizdir.⁴ Dolayısıyla, bu araştırma yoluyla, faaliyetleri ve yöneticilerinin isimleri dahil tüm bilgilere ulaşmasak da, Cemiyet'in yer aldığı bağlamı, ilişkide olduğu kişi ve kurumları, yönetici ve üyeleri ile tüzüğü hakkında derli toplu bilgilere ulaşıyoruz. İşin aslı, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti, literatürde, genel itibarıyla, 1919'da kurulmuş, birtakım hayırseverlik ve kültürel faaliyetleri yapmış, aktivistlerinin kim olduğu netlik arz etmeyen kısa ömürlü bir örgütlenme olarak yer almıştı. Ayrıca, dönemin, çoğunlukla milliyetçi, modernist ve kadın haklarına duyarlı Kürt erkeklerinin hakkında konuştuğu ve desteklediği, aktivistlerinin görünür olmadığı bir dernek profili sunmaktaydı. Alakom'un kitabında ise, onunla ilgili katmanlı bir veri birikimi ve tarihsellik izliyoruz. Büyük çabalarla elde edilmiş görsel malzemenin de zenginleştiği, okunması da çok keyifli olan bir kitabın benim için en çarpıcı tarafını tekrarlamak istiyorum. Bu

Rohat Alakom'un araştırma kitabının bir diğer önemli katkısı, sadece internet yoluyla değil, ciddi akademik çalışmalarda da zincirleme olarak tekrar edilen maddi hatalara ve bilgi kirliliğine yaptığı yerinde müdahaledir.

Alakom, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin isminden, Encum Yamulki ve Emine Hanımın adına, kişi ve kaynak isimlerindeki yanlışları da tek tek tespit edip, üzerinde uzlaşılı bulunan tüm ampirik bilgileri süzgeçten geçirerek biraraya getirmiş. Dolayısıyla, kitabı, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'yle ilgili, şimdiye dek ortaya çıkmış en doğru bilgileri içeren araştırma da oluyor.

da, kitabın, I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi sonrasında belirsizlikleri ve dinamizmde Kürt milli kimliği ve taleplerinin belirmesi sürecinde, milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi de dahil, bu dönemdeki öneri ve arayışlarda, Kürt kadınlarının erkeklerce temsil edilmeyip bizzat kendilerinin aktif özneler olabildiğini buna dair mevcut ve de olası veri havuzunu göstererek ortaya koymasındır. Bu bağlamda, Alakom'un kitabıyla, Cemiyet ayakta ve kapanışını izleyen yıllarda da, Osmanlı-Kürt veya Kürt-Osmanlı geçmişleriyle süreklilik ve kopuşlar dahilinde, Kürt kimliğini öne çıkaran kadınların öznellik deneyimlerine dair tarihselliğin kapıları daha da açılmıştır.

Beri yandan, 20. yüzyılın önemli bir kısmında, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Ortadoğu'daki ulus-devletlerin ulusalçı, otoriter, merkezîyetçi yapılarıyla, Kürt kadın ve erkeklerin etnik veya ulusal kimliklerini ve buna dair taleplerini aşın şiddet teknikleriyle bastırdıkları kabulü yaygındır. Bu nedenle bu evre, tipik olarak, Kürt hareketleri için daha çok "bozgun, yenilgi" ve Kürt

halk kitleleri için de "korku ve sessizlik" yılları olarak değerlendirilir. Bunun sonuçlarını görmek de mümkün. Alakom'un çalışmasında da gördüğümüz gibi, Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti'nin resmi kararlar kapatılmasından sonraki ilk Kürt kadın örgütlenmesi, ancak 27 yıl sonra mümkün oluyor. O da, 1946'da Kürd Kadınları Teâli Cemiyeti gibi kısa süre ayakta kalan, Mahabad Kürd Cumhuriyeti'nde kurulmuş

ve ona bağlı hareket eden, *Hizbi Yayan* yani *Kadınlar Partisi'*dir. 1980'li yıllara kadar da ilk Kürt kadın örgütlenmesi olarak bilinen, başkanlığını Mina hanımın yürüttüğü bu dernekten sonra, 1952 yılında Irak'ta, *Kürdistan Kadınlar Birliği* (Yekitiya Afratani Kurdistan) kuruluyor. Türkiye'de de, 1977'de Devrimci Demokrat Kadınlar Derneği'ne dek, Kürt kadınlarının da örgütsel seslerini duyuramayacağımız süreçleri yaşıyoruz. Şu da var ki, Ortadoğu'daki ulusal kadın hareketleri deneyimlerine benzeyen söylemler ve pratikler sergilemeleri, onların aralarında bir eşzamanlılık olduğunu da gösteriyor.

Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti'nin azami bir yıl içinde kapatılmasının hemen sonrasında, mensupları veya onun yakın dönemli mirasçılarının yukarıda bahsettiğim "bozgun ve yenilgi" sürecinde nasıl varolduğuna bakalım. Onlar da, diğer Kürt politik aktörleri gibi, Osmanlı Devleti sona ermeden, yeni bir sürgün dalgasıyla İstanbul'dan uzaklaşıp değişik yerlere dağılmışlardı. Bu nedenle de, izlerini sürmek daha zor olmaktadır. Alakom, "Kürt kadınlarının İstanbul'da başlayan modern ve örgütlü mücadelesinin daha sonraları, başka zaman ve mekânlara yayılarak sürdüğünü" söyleyerek bu izlerin de peşine düşüyor.⁵ Kitapta daha ayrıntılı yer aldığı gibi, örneğin, 1920'lerde, Mustafa Yamulki Paşa ailesiyle Irak Kürdistan'ındaki Süleymaniye şehrine yerleştikten sonra, onun öncülüğündeki Kürt ileri gelenleri Kürdistan Cemiyeti'ni kurmuş ve bir dergi çıkarmıştır. Kısa süreli Şeyh Mahmut Berzenci hükümeti sırasında, Zehra ve Güzide Yamulki ile Fatma Muhyeddin, Kürd Kadınları Teâlî

Cemiyeti'nin misyonlarından biri olan kadınların eğitimi alanında esaslı faaliyetlerde bulunup bir okul açmışlardır. Hatta bu okulda, dönemin önemli bir teması olan "Kürt ulusunun ve Kürt ailesinin annesi" olmayla özdeş ideal kadınlık inşasıyla uyumlu olarak, "Dayik" (Anne) adlı epey ilgi gören bir tiyatro oyunu da sahnelenmiştir. Güzide Yamulki de, bu süreçte "Uygar toplumda kadın ve kadının etkisi konusunda ilk kez Kürtçe yazı yazan kadın" olarak anılmıştır.⁶ Dolayısıyla, Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti misyonunu taşıyanların toplumsal cinsiyet inşası ve feminizm biçimleri benzer amaç, tema ve pratiklerle devam etmiştir.⁷

Sürgün sürecinde Yamulki ailesi Irak Kürdistan'ına yerleşirken, özellikle Şeyh Said İsyanı'ndan sonra, Suriye Kürdistanı ve Suriye'ye yoğunlaşan zorunlu bir göç olmuştur. Burada, biraz daha erken dönem sürgünükler arasında yer alan bir kadın aktivist ve entelektüel olarak Rewşen Bedirxan gözümüze çarpıyor. Rewşen hanım, Kürt milli kadın kimliğine dair yazdıkları, aktivizmi ve özel yaşamıyla Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti misyonunu taşıyanların politik ve kültürel temsilcilerinden sayılmalı kanımca.⁸ Yine Alakom'un yer verdiği üzere, Rewşen hanımın kendisinden önceki kuşağı sayılabilecek Encum Yamulki'nin, tıp alanında Fransa'da önemli bir doktora çalışmasına sahip, Fransız bir tıp profesörüyle evliliğiyle de öne çıkan eğitimli ve modern kadın profili, zamanında aktivist de olabilmiş Kürd kadınlarında rastlanan bir durumdur. Öte yandan, gözlemediğimiz kadanyla, Rewşen hanım dışında, ilerleyen yıllarda, aristokrat, üst sınıf ve iyi eğitim almış Kürt ka-

dınları, zaten engellenen ve koşulları olmayan örgütlü politik faaliyetlere pek girmemişlerdir. Dönemin ruhuna uygun olarak dışarıda ve evde eğitimi, ulusuna veya ait olduğu gruba hizmet etmenin yolu olarak görevmişlerdir.⁹ Çoğunlukla öğretmenlik mesleğini de seçen kadınlar olarak, dönemin imkânsızlıkları içinde, hayırsever saiklerle, okul açma ve eğitim faaliyetlerinde bulunma ile bunun siyasetini yapmayı seçmişlerdir. Ev özel alanını ise, bu hasletleriyle beslemeyi, ulusu kurmaya gidecek çocukları ve aileyi kurmayı hayal etmişlerdir.

Nihayetinde, Cemiyet yöneticisi, üyesi veya destekçisi olması çok büyük ihtimal olan bahsi geçen kadınlar takip edildiğinde, Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti'nin misyonunun İstanbul'da bitmediği ve bir ölçüde devam ettiği görülmüyor. Daha da artmasını umduğumuz bu bilgiler, Cemiyet sonrası yıllara dair çok önemli veriler ve ipuçlarıdır.

Sonuç Yerine

Gerek Kürt ulusal hareketinde ve gerekse de zorla asimile olmuş Kürt kadınlarının öznesi kılındığı Ortadoğu'da yer alan sömürgeci motifli ulus-devletlerde bulunan farklı sınıf ve pozisyonlara sahip kadınların deneyimlerini ve nasıl aktörler olduklarını, toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları ile Kürt çalışmalarının da önemsemesi gerektiğini düşünüyorum. Milliyetçi hareket ve devletler içinde, onlara payanda sayılan, savaşçı ve destekçi ya da pasif, edilgen ve mağdur gibi ikili karşıtlıklarda üretilen kadın mitosunun ötesine geçmek, daha zengin ve çokyönlü bir kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi yaratmak için de

gereklidir. Bu sayede, kadınlara da, ulus, toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkide nasıl rol oynadıklarını, bu sıradaki uzlaşma ve çelişki noktalarını da tarihe katabiliriz. Bunun için, ailenin veya ulusun anneliği veya savaşçılık/ amazonluk dahil, bu dönemde görülen tüm kadın imajları ve varoluşlarının arkasını kazınmamız gerekiyor. Aynı yöntem erkekler için de uygulanabilir. Çünkü, ne de olsa Fransız feminist yazar Simone de Beauvoir'ın dediği gibi, "kadın doğulmaz kadın olunur" ve bu söz erkekler için de geçerli sayılabilir. Böylece, "nasıl er-

kek olunduğu"na dair de daha dinamik bir analiz ve araştırma düzeyi yakalayabiliriz. Bu da, öncelikle, kadınlık ve erkeklilik, biyolojik değil, toplumsal cinsiyet alanında başka belirleyicilerle de etkileşim içinde yaratılan ve inşa edilen bir birim olarak kavram-sallaştırmayı gerektiriyor. Günümüzde de annelik, savaşçılık veya *şahjin* yerine *tanrıça*¹⁰ gibi kadınlık inşalarının da farklı içeriklerle devam ettiğini düşündüğümüzde, bu süreklilikleri tarihsel olarak açıklayabilmek için, Alakom'un Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti'ne dair araştırmasında

olduğu gibi, birinci el verileri artırmak çok anlamlı. Bunun için de birinci el verileri, resmi veya resmi olmayan kaynaklar yanında, yazıya geç(e)memiş sözel kaynaklardan da karşılaştırmalarla süzmek ve onları analizlerle görürünür kılmak elzem gözüküyor. Bu sayede, Kürt tarihi ve Kürt kadının ve toplumsal cinsiyet tarihi ile bölgesel ve küresel kadın ve toplumsal cinsiyet tarihindeki kavramsal ve ampirik boşlukları dolduramaz mümkün olabilir. ●

Zehra Ayman
Boğaziçi Üniversitesi
Doktora Adayı

KAYNAKLAR

Alakom, Rohat. *Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti (1919)*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2019.
Bedirxan, Rewşen. *Dotmam*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2009.
Fleischmann, Ellen L. "The Other 'Awakening': The Emergence of Women's Movements in the Modern Middle East, 1900-1940." *A Social History of Women & Gender in the Modern Middle East* içinde, ed. Margaret L. Meriwether & Judith E. Tucker (Westview, 1999), pp. 89-139.
Floya, Anthias and Nira, Yuval-Davis. *Woman-Nation-State*. Londra: Macmillan, 1989.
Çağlayan, Handan. *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*,

Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
Klein, Janet. "Milliyetçilik: Geç Osmanlı Döneminde Kürt Milliyetçi Söyleminde 'Kadın Sorunu' Devletçiz Ulusun Kadınları, Kürt Kadın Üzerine Araştırmalar içinde, Şahrzad Mohab (haz.), çev.
Fahriye Adsoy, Sema Kılıç, Ekin Uşaklı. Avesta Yayınları, 2005, pp. 43-74.
Kamuran, Bedirxan. "La Femme Kurde" (Kürt Kadını). *Hawar*, Sayı: 19/1933
Mehmet Bayrak. *Geçmişten Günümüze Kürt Kadını* içinde, Ankara: Özge Yayınları, 2002, pp.236-243.

Karakuşla, Yavuz Selim. "Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti", *Toplumsal Tarih*, nr 111/2003.
Kutlar, Mithat. *Nuriye Ulviye Mevlan ve 'Kadınlar Dünyası'nda Kürtler*. İstanbul: Avesta Yayınları, 2010.

Nükhet, Sirman. "Kadınların Milliyeti". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, c. 4, *Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, pp. 226-244.
Yeşil, Sevim. "Unfolding Republican Patriarchy: the Case of Young Kurdish Women at the Girls' Vocational Boarding School in Elazığ", *Ortadoğu Kültür Üniversitesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2003 (available at: <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/688036/index.pdf>).

DİPNOTLAR

- 1 Rohat Alakom, *Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti-1919*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2019.
- 2 Bu konuda bkz. Yavuz Selim Karakuşla, "Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti", *Toplumsal Tarih*, nr 111/2003.
- 3 Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti'nin resmi açılışında Encum Yamulki'nin elimize ulaştığı sğlerinden bir kesit şöyledir: "Derneğin açılış törenine koşarak gelen saygı değer hanımlarımız ve kardeşlerimiz, her türlü yardımı yapacaklarına ve Kürdüğün gelişmesi için ne yapılırsa gerekirse tereddütsüz olarak yapacaklarına Kürd sözleri üzerine söz verdiler. "Kürt sözünden dönmez" cümlesi, öteden beri bir atasözü olmuştur. Ben kanımlarıma inanarak diyorum ki, Kürd her şeye söz vermez, fakat vermiş olduğu sözden de kesinlikle geri dönmaz." Encum Yamulki, "Bir Hitabe", *İin*, nr 22/1919, akt. Alakom, *Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti-1919*, s.32.
- 4 Tüzüğüünün, *Kadınlar Dünyası'nın* matbaasında basıldığı bilgisi, Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti ile Osmanlı kadın hareketi içinde farklı etnisitlere en kapsayıcı yaklaşan Osmanlı Müdafaa-ı Hukukî Nisvan Cemiyeti'yle arasındaki ilişkilini yansıtmaması açısından önemlidir. Bu konuda ve de bahsi geçen gazete ve dernek hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Mithat Kutlar, *Nuriye Ulviye Mevlan ve Kadınlar Dünyası'nda Kürtler*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2010.

- 5 Alakom, *Kürt Kadınları Teâlî Cemiyeti-1919*, s. 61-62.
- 6 A.g.e...
- 7 20. yüzyılın ilk yarısında, Ortadoğu'da, imparatorluklar, sömürgeleler ve ulus-devlete geçiş sürecinde, siyasi ideoloji ve aktörler için toplumsal cinsiyet, kadınlık, hak ve özgürlükler; milliyetçilik, din, medeniyet arasında sorunsuz ağılar kurmak çok önemlidir. E.L. Fleischmann, *Geç Osmanlı ve Ortadoğu'da, doğrusal ve eşzamanlı yaşanmayan, kadınların daha kamusal görünürlüğüne kavuşacakları bu ağların, üç ana evrede ortaya çıktığını ileri sürmüştür* (Ellen L. Fleischmann, "The Other 'Awakening': The Emergence of Women's Movements in the Modern Middle East, 1900-1940." *A Social History of Women & Gender in the Modern Middle East* içinde, ed. Margaret L. Meriwether & Judith E. Tucker, Westview: 1999, pp. 89-139). Birincisi, kadın ve erkeklerin, kadınlardan statüsünü ve sorunlarını gündemleştirmesinin, toplumsal ve politik pratiklere meydan okuma anlamına geldiği, *uyanma evresidir*. Bu evrede, sosyal, dinsel, edebi olanlar ile eğitim ve hayırseverlik faaliyetlerinde gelişim sağlama ve kimi zaman da kadınlardan siyasi örgütlerini kurduğu görüldü. İkinci evrenin ana özelliği, kadınların milliyetçiliği kabul etmeye başlaması ve *ulusal kurtuluşun özgürleştirici ve bağımsızlaştırıcı* olduğuna inanmasıdır. Üçüncü evre, *ulus-devlet inşasında*, devlet ile kadınlardan arası koalisyon kurulması veya kadınların buna

projeyle yerleştirilmesi, yani *devlet feminizminin* oluşmasıdır. Erken dönem Kürt kadın hareketlerine baktığımızda, Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti'nin, hayırseverlik, yardım faaliyetleri, eğitim, ailede sosyal reform gibi söylemler ve de o konulardaki faaliyetleri bakımından birinci eveye, Kürt milliyetçiliğiyle işbirliği bakımından ikinci eveye de girdiğini söyleyebiliriz. Devlet feminizmi, bir yıl süren 1946'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nde *Kadınlar Partisi* için geçerli sayılabilir.

- 8 Rewşen Bedirxan, *Dotmam*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2009. Bu kitap onun hakkında önemli bilgileri içeriyor.
- 9 Alakom'un Kürd Kadınları Teâlî Cemiyeti'nde olduğunu tahmin ettiği, sonradan da eğitim faaliyetlerinde bulunacak Encum Yamulki'nin kızkardeşi Zehra'nın çocuklarından biri olan Nesrin Edibe de, ABD'de önemli akademik inşarına almış bir eğitimci-akademisyen olur ve bir bakıma öncelikli kuşakla devamlılıktan temsil eder. Ancak, Alakom'un imlediği web sitesinden baktığımızda annesinden ve akrabalarından farklı olarak, yaşadığı yer ve zamanla uyumlu denilebilecek şekilde, liberal özgürlükleri daha çok eline çarkarmasıyla öncelikle kuşakla bazı kopuşları temsil etmektedir. Bkz.<http://ahjur.org/adibe/adibe.html>.
- 10 Bu konudaki yakın tarihlî bir çalışma için bkz. Handan Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar, Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.